

S VII MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP *Specijalna edukacija i rehabilitacija*

S THE 7TH INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
special education and rehabilitation
TODAY

DANAS

Audiovox d.o.o.

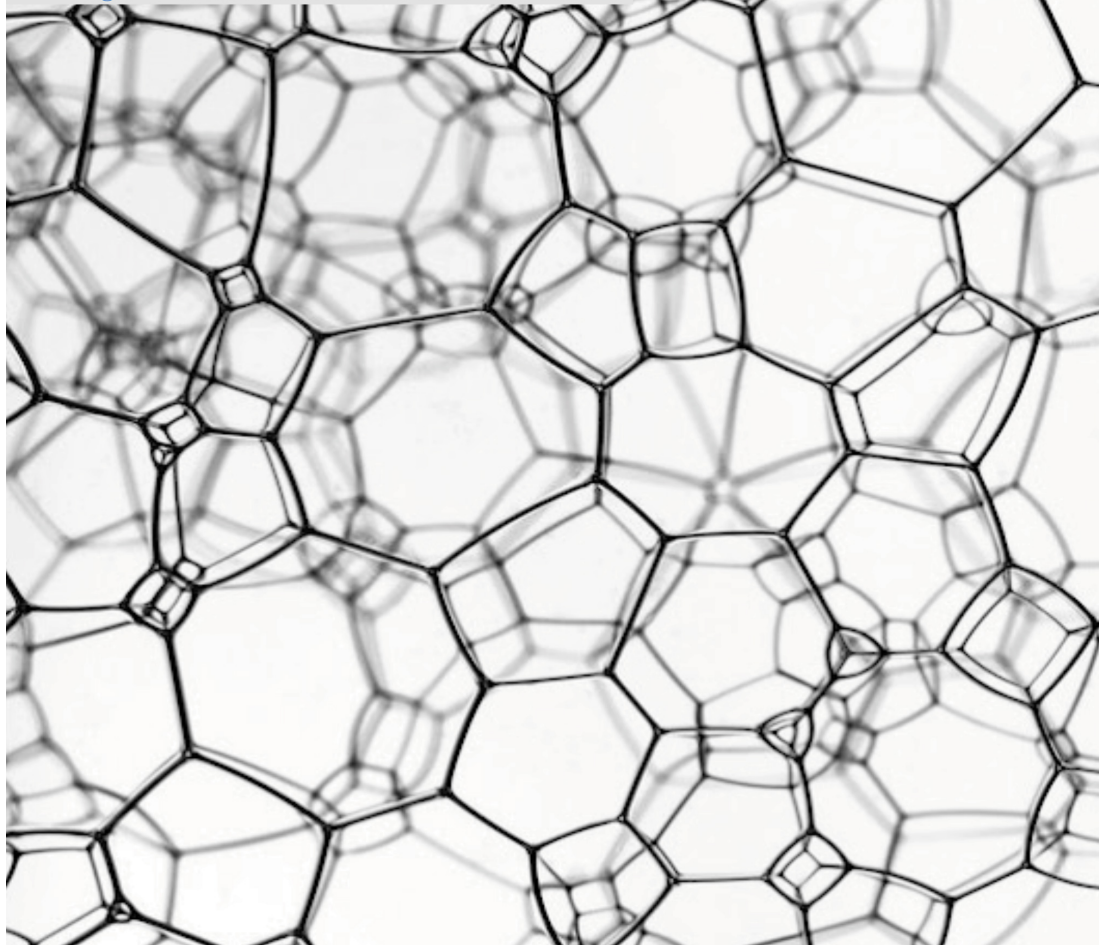
Beograd, Zeleni venac 6/1,
Tel: 011/2621-071, 2632-827

oticon
PEOPLE FIRST

SLUŠNI APARATI

GENERALNI SPONZOR SKUPA

**ZBORNIK RADOVA
PROCEEDING**

UNIVERZITET U BEOGRADU - FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE - FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

**BEOGRAD
BELGRADE 2013**

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

**VII međunarodni naučni skup
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 27–29. septembar 2013.**

Zbornik radova

Beograd, 2013

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS

Zbornik radova

VII međunarodni naučni skup
Beograd, 27–29. 9. 2013.

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača:

prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Glavni i odgovorni urednik:

prof. dr Mile Vuković

Urednik:

prof. dr Vesna Žunić-Pavlović

Dizajn korica:

mr Boris Petrović, Zoran Jovanković

Štampa:

Planeta print, Beograd

Tiraž: 200

ISBN 978-86-6203-045-0

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

**The Seventh International Scientific Conference
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, September, 27–29, 2013**

Proceedings

Belgrade, 2013

SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY

Proceedings

The Seventh International Scientific Conference
Belgrade, 27–29. 9. 2013.

Publisher:

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Belgrade, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

for Publisher:

prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Editor-in-chief:

prof. dr Mile Vuković

Editor:

prof. dr Vesna Žunić-Pavlović

Cover design:

mr Boris Petrović, Zoran Jovanković

Printing:

Planeta print, Beograd

Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-045-0

ODUSTAJANJE OD KRIMINALNOG PONAŠANJA – NAJZNAČAJNIJE TEORIJSKE KONCEPCIJE

Svrha rada jeste da se predstave najznačajnije teorijske koncepcije o trajnom odustanku od kriminalnog ponašanja. U tom smislu su primenjeni analitičko-sintetički pristup i komparativni metod. Teorije se dele na one koje primat daju socijalnim činocima i sazrevanju, one koje nalaze da su individualne karakteristike od presudnog značaja i one koje stoje pri tvrdnji da je odustanak od kriminalnog ponašanja uslovljen ličnom odlukom i postojanjem odgovarajućih objektivnih preduslova. Kada je reč o maloletnim prestupnicima jedna od najpoznatijih teorija je delo T. Moffitt, koja zaključuje da maloletnici spontano odustaju od kriminalnog ponašanja u kasnijim godinama adolescencije, što ne važi samu u slučaju maloletnika – perzistentnih prestupnika čiji psihološki profil odlikuju određene patološke karakteristike. Koncipirano je mnoštvo teorija koje naglašavaju značaj socijalnih činilaca, kao što su postojanje zdravih i čvrstih socijalnih kontakata, bliski porodični odnosi, stupanje u emotivne veze i brak, pronalaženje zaposlenja, roditeljstvo, nastavak školovanja i slično (Sampson i Laub, Maruna, Farrell i drugi). No, ni ove koncepcije ne poriču činjenicu da na različite ljude isti socijalni činoci deluju na različite načine. Stoga je jedini logičan zaključak da se odgovori ne mogu tražiti isključivo u utvrđivanju pozitivnih i negativnih korelacija između odustanka od kriminalnog ponašanja i pojedinih socijalnih i ličnih faktora. Naprotiv, čini se da je kvalitativno istraživanje i iscrpno upoznavanje pojedinosti konkretnih slučajeva od daleko većeg značaja. Stoga se stručnjaci sve više okreću tzv. narativnim studijama i studijama slučajeva, te je jedna od posebno bitnih studija Liverpolska studija Shadd Marune, o kojoj će takođe biti reči.

Ključne reči: odustanak od kriminalnog ponašanja, maloletni prestupnici, perzistentni prestupnici

Svrha kako formalnog tako i neformalnog reagovanja na kriminalno ponašanje jeste da se u budućnosti prestupnik drži što dalje od organa krivičnog progona, da iskoristi svoje lične potencijale, te da celokupnom društvu bude od što veće koristi, ili makar od što manje štete. Zato se

Kovačević Milica, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd (bucak80@gmail.com)

fokus interesovanja istraživača i praktičara pomera sa uzroka koji vode kriminalnom ponašanju i kriminalnoj karijeri i ka činiocima koji mogu uticati na uspešno odupiranje izazovu kriminalnog ponašanja. U tom smislu će se dalja izlaganja baviti rezimiranjem određenih teorijskih koncepcija koje se bave ovom problematikom.

Među naučnim koncepcijama koje prioritetan uticaj pridaju dejstvu vanju socijalnih činilaca ističemo stavove Stephen Farrala, te Stephen Richardsa i Richard Jonesa. Britanac Farral naglašava značaj pravilne iskorisćenosti socijalnog kapitala u sprečavanju povrata i reintegrisanju osuđenika (Farral, 2004). On razlikuje ljudski kapital koji obuhvata veštine i znanja date individue, od socijalnog kapitala koji podrazumeva snagu koju svako od nas crpi iz društvenih kontakata, zahvaljujući čemu može da realizuje ciljeve koji bi inače bili nedostižni. Farral ističe da zaposlenje i normalni porodični odnosi uvećavaju socijalni kapital pojedinca, te samim tim i smanjuju mogućnost od ponovnog kriminalnog ponašanja.

Farral je tokom 1997. i 1998. godine u Velikoj Britaniji sproveo istraživanje kojim je bilo obuhvaćeno oko 200 osuđenika otpuštenih na slobodu pod različitim režimima nadzora, uzrasta između 17 i 35 godina. Došao je do zaključka da radni angažman i porodični život zaista pomažu u odupiranju izazovu kriminalnog ponašanja. Razgovarajući sa osuđenima, ovaj autor je utvrdio da nisu dovoljni samo naponi koje probacijski službenici ulažu u kontrolisanje osuđenika, jer na ovoga suštinski uticaj vrše ukupne lične i socijalne prilike. Podrška porodice je od velikog značaja, jer napredovanje osuđenika ka ispravnom životu ne teče pravolinijski uzlaznom putanjom, već je ispunjeno usponima i padovima. Pomoć koju pruža porodica, pored psihološkog, ima i praktični značaj u savlađivanju finansijskih teškoća, pronalaženju posla i slično. Zaposlenje nije bitno samo zbog zadovoljavanja materijalnih potreba, kako se to uobičajeno misli, već i zato što rad životu daje poseban smisao i dodatni kvalitet. Osuđenik postaje koristan, ugledan i ponosan na svoja dostignuća. I više od toga, odlazeći svaki dan na radno mesto nekadašnji prestupnik uvećava svoj socijalni kapital, te stiče nešto vredno što ne želi da ugrozi radi vršenja nekih novih krivičnih dela. Probacijska služba zato treba da uveća alternative dostupne prestupniku, u čemu je nužna finansijska podrška države. I drugi autori se slažu sa opisanim stavovima, pa nalaze da bivši osuđenici treba da pronađu sopstveni cilj koji će svakodnevno bitisanje transformi-

sati u nešto više, s tim što ne mora biti reč samo o pronalaženju posla, već i o roditeljstvu, umetnosti ili dobrotvornom radu.

Posebno su zanimljiva razmišljanja o reintegraciji onih koji su nekada i sami bili osuđenici. Među takvima se ističu Stephen Richards i Richard Jones. Imenovani su svojevremeno bili zatvorenici u ustanovama maksimalne sigurnosti u SAD, a po izlasku na slobodu okrenuli su se istraživačkom radu nastojeći da ukažu na bitne probleme sa kojima se bivši zatvorenici susreću. Konstatuju da nije ispravno pridavati značaj samo psihološkom aspektu, ako se pri tome zanemaruju objektivne teškoće koje postpenalni period nužno donosi. Uočavaju da američko društvo nije voljno da zaista prihvati osuđenike, te da odbacivanje rezultira konstantnim vraćanjem istih ljudi u zatvor, koji na kraju bivaju „institucionalizovani“. Smatraju da penitencijarni sistem svojim postupanjem stvara sve preduslove za neuspeh na slobodi, pa čak idu tako daleko da veruju da bi i nevin čovek koji je neosnovano osuđen na kaznu lišenja slobode posle 10 godina provedenih u zatvoru nesumnjivo završio kao povratnik (Richards & Jones, 2004).

Richards i Jones delimično objašnjavaju neuspeh zatvorenika u ostvarenju reintegracije njihovom preteranom adaptiranošću na život u zatvoru i opterećenošću negativnim iskustvima iz ustanove. Uz to, izostaje ozbiljnija podrška nadležnih, pa se bivšim zatvorenicama prevashodno preti posledicama u slučaju neuspeha. Formalni sistem je nedovoljno zainteresovan za ono što sledi nakon kažnjavanja. Stoga se uspeh u reintegraciji bivših zatvorenika neretko zasniva samo na ličnom entuzijazmu osuđenika. Zameraju i to što se u prvi plan pred javno mnjenje ističu slučajevi recidivista, dok niko ne pita za one koji su se i pored svih teškoća izborili za svoje mesto u društvu.

Pojedini istraživači ukazuju na presudni uticaj individualnih odlika osuđenog lica na uspešnost reintegracije u društvo. Tako Britanka Ross Burnett uočava da mnogi prestupnici zaista imaju želju da se okrenu ispravnom životu, ali da u tome ne uspevaju, pri čemu takav ishod nije uslovljen samo dejstvom spoljašnjih činilaca (Burnett, 2007). Iako Burnett ne osporava značaj životnih okolnosti u kojima će se naći osuđenici, ona smatra da način na koji oni sagledavaju sebe i svoje perspektive ipak ima presudni značaj. Ovakav zaključak bazira na rezultatima istraživanja sprovedenog na Oksford univerzitetu ranih devedestih godina prošlog veka. U pitanju je bila longitudinalna studija koja je podrazumevala

intervjuisanje 130 lica osuđenih zbog dela iz oblasti imovinskog kriminaliteta. Rezultati istraživanja su bili zaista intrigantni, s obzirom na to da je većina osuđenika izjavila da iskreno želi da se odrekne prestupničkog života, ali su istovremeno naglašavali i da sumnjaju kako to zavisi samo od njihove dobre volje.

Iz istraživanja na koje se Burnett poziva proizlazi da osuđenici daju dvosmislene odgovore na pitanje da li će ubuduće vršiti krivična dela, zato što za slučaj da se okrenu kriminalnom ponašanju nalaze načine da to racionalizuju i opravdaju. Prestupnici su tako smatrali da bi u slučaju siromaštva i besparice praktično bili prinuđeni da pređu s one strane zakona, te da u tom slučaju oni sami ne snose odgovornost za nesrećni sled događaja. Autorka smatra da perspektiva ipak nije sasvim sumorna, jer ukoliko je problem u pogrešnoj motivisanosti bivših osuđenika, onda to znači da bi individualno savetovanje sa svakim od njih moglo dati pozitivne rezultate. Naglasak je na upornosti u savetodavnom procesu, jer je napredak postepen i neretko obeležen nazadovanjem pre konačnog uspeha (Burnett, 2004).

I drugi autori u osnovi dele mišljenje R. Burnett. Tako Shadd Maruna nalazi da je za odustanak od kriminalne karijere od presudnog značaja da osuđivano lice uvidi da ga očekuje bolja budućnost koja zavisi od njegove sopstvene upornosti i truda (Maruna, 2000). Dakle, nema prave reintegracije bez istinske promene u ličnosti i bez vere u sebe i sopstvene sposobnosti. Maruna otkriva da, u jednom broju slučajeva, prestupnici zapravo kreiraju sopstveno viđenje celokupne situacije kroz koju su prošli. U takvom viđenju stvari i oni nemili događaji i pojave, kao što su kršenje zakona, boravak u zatvoru i bolest zavisnosti, dobijaju svoj smisao i svrsishodnu ulogu. Negativna dešavanja sada prestupniku omogućavaju da na konstruktivan način rešava buduće probleme i da pomogne drugima. Navedeno Maruna ilustruje rezultatima Liverpulske studije u okviru koje je intervjuisao 20 bivših prestupnika, nastojeći pri tome da ih kontinuirano prati i dobro upozna. Maruna utvrđuje da se ispitanici gotovo pobožno drže „životnog scenarija“ koji su kreirali za sebe i da taj scenario često podrazumeva težnju ka određenim karijerama, kao što su to, primera radi, savetnik za zavisnike od psihoaktivnih supstanci, socijalni radnik ili probacioni službenik.

Kada je reč o kršenju zakona od strane maloletnih lica, posebno zanimljiva opažanja daje Terrie Moffitt. Moffitt smatra da se među malolet-

nim delinkventima izdvajaju dve ključne kategorije: maloletnici koji čine krivična dela od najranijeg detinjstva i koji će verovatno nastaviti sa takvim ponašanjem i kada odrastu i maloletnici koji se u kriminalna ponašanja upuštaju u starijem maloletstvu i koji će od ovakvih ponašanja odustati sasvim spontano i bez ikakvog formalnog intervenisanja. U pomenutu drugu kategoriju spada ogromna većina maloletnih delinkvenata, te Moffitt čak nalazi da njihovo ponašanje ni ne bi trebalo smatrati patološkim (Moffitt, 1993). To implicira da u slučaju maloletnih prestupnika pre svega treba primanjvati načelo minimalne intervencije, pa čak i nereagovanja. No, bez obzira na ogroman broj studija o celishodnosti neinvazivnog reagovanja, ipak ne treba gubiti iz vida da ni jedna od tih studija nije u mogućnosti da precizno definiše razloge zbog kojih maloletnici spontano odustaju od daljeg kršenja zakona. Statistički pokazatelji prosto ukazuju da stvari tako stoje, dok naučno objašnjenje još uvek ostaje nedokučivo. Među pozitivne uticaje se ubrajaju: sazrevanje, sklapanje braka, zaposlenje, „podvlačenje crte“ od strane samog prestupnika i opredeljivanje za poštovanje zakona, te sagledavanje srazmere između štete i koristi koje proizlaze iz kršenja propisa (Laub & Sampson, 2001). Sa druge strane, kategorija perzistentnih prestupnika se odlikuje značajnom zastupljenošću mentalnih poremećaja. Ovi maloletnici počinju sa antisocijalnim ponašanjem negde između devete i desete godine života, nastavljajući tako i tokom odraslog doba (Hrnčić, 2009), pa bi njima sistem pre svega trebalo da se bavi, iako je rad sa ovim kategorijama izuzetno kompleksan, a rezultati neizvesni. Osim toga, treba biti svestan i toga da se i maloletnici mogu naći i u ulozi učinilaca najtežih krivičnih dela, kao i u ulozi višestrukih povratnika (Huebner et al, 2007), te da u tim slučajevima politika nereagovanja i čekanja da prođe „mladost-ludost“ ipak ne dolazi u obzir. Zato ni načelo minimalne intervencije nema apsolutnu vrednost, pa u nekim slučajevima mora ustuknuti pred nužnošću zaštite opšte bezbednosti i očuvanja opštih interesa.

ZAKLJUČAK

Iz sumarnog prikaza najznačajnijih koncepcija koje se bave pitanjem trajnog odustajanja od kriminalnog ponašanja nameće se sasvim očigledan zaključak da zapravo ne postoji univerzalan odgovor na pitanje šta to najdominantnije doprinosi uspešnoj reintegraciji. Kod nekih ljudi dovoljna je samo snaga volje, kod drugih je nužna podrška u različitim životnim obla-

stima, dok kod trećih ni najpovoljniji mogući uslovi neće rešiti stvar. No, i pored navedenog ipak nije sporno da je pitanje praćenja postpenalnog toka od izuzetnog značaja, te da mu se generalno ne posvećuje adekvatna pažnja. Iz tih razloga se nadamo da smo svojim izlaganjima, makar i u najskromnijim razmerama, podstakli interesovanje za ovu problematiku.

LITERATURA

- Burnett, R. (2004). To reoffend or not to reoffend? The ambivalence of convicted property offenders. In S. Maruna & R. Immarigeon (Eds.), *After crime and punishment* (pp. 152-176). Devon: Willan Publishing.
- Burnett, R. (2007). *The Personal Touch in Ex-Offender Reintegration*. Paper presented to the Deakin University Third Annual Conference on "The reintegration puzzle: fitting the pieces together". Sidney.
- Farral, S. (2004). Social capital and offender reintegration: Making probation desistance focused. In S. Maruna & R. Immarigeon (Eds.), *After crime and punishment* (pp. 57-81). Devon: Willan Publishing.
- Hrnčić, J. (2009). *Prestupništvo mladih, rizici, tokovi i ishodi*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Huebner, B., Varano, S., & Bynum T. (2007). Gangs, guns, and drugs: recidivism among serious, young offenders. *Criminology & Public Policy*, 2, 187-221.
- Laub, J., & Sampson, R. (2001). Understanding desistance from crime. *Crime and Justice*, 28, 1-69.
- Maruna, S. (2000). *Making good: how ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington: American Psychological Association.
- Moffitt, T. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 4, 674-701.
- Richards, S., & Jones, R. (2004). Beating the perpetual incarceration machine: overcoming structural impediments to reentry. In S. Maruna & R. Immarigeon (Eds.), *After crime and punishment* (pp. 201-229). Devon: Willan Publishing.

Kovačević Milica

DESISTANCE FROM CRIME – THE REVIEW OF LITERATURE

The paper is devoted to a review of the literature on the topic of desistance from crime. We have used analytic-synthetic approach and the comparative method. All theories can be divided into ones that accentuate the significance of the social factors and the proce-

ss of maturation, ones that emphasize the individual characteristics and ones that combine individual traits and social circumstances. When it comes to juvenile offenders, probably the best known theory is “the dual taxonomy of offending behavior” by T. Moffitt, which states that juvenile offenders spontaneously give up crime later in adolescence, although this is not the case with persistent juvenile offenders whose psychological profile is characterized by specific pathological features. On the other hand, there is an abundance of theories that emphasize the importance of social factors, such as the existence of healthy and strong social contacts, close family relationships, engaging in emotional relationships and marriage, finding employment, parenting, continuing education, etc. (Sampson and Laub, Maruna, Farrell etc.) However, even those conceptions do not deny the fact that sometimes people act in different ways no matter the external circumstances. Theoretical concepts therefore suggest that the answer can not be sought exclusively in determining the positive and negative correlation between desistance from crime and certain social and personal factors. On the contrary, it seems that the qualitative research and exploration of the details of specific cases are of a far greater importance. Thus, experts are turning to the so-called narrative studies. With this in mind, the paper will present main results of *The Liverpool Study* by S. Maruna.

Keywords: desistance from crime, juvenile offenders, persistent offenders